

„VERS LELKE IS FEL ÉBRED BENNEM”

Kerti József: *Aranka György költészete*

■ Aranka György (1737–1817) költői életművét mindeddig kevés figyelemre méltatta az irodalomtudomány. Jakab Elek és Jancsó Elemér tanulmányaiban hangsúlyos azon szemlélet, miszerint a marosvásárhelyi literátor pályájában mindenekelőtt társaságszervezői tevékenysége értékelendő az utókor számára – Jancsó irodalomtörténeti összefoglalójában (*A magyar irodalom a felvilágosodás korában*, 1969) is az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság működésével összeforrasztva tárgyalja Aranka munkásságát. A közelmúltban felendülő kutatásokhoz kapcsolódik Kerti József kötete is, mely elsősorban az Aranka-életmű alulkutatott oldalának felülvizsgálatát ígéri.

A kötet bevezetőjében Kerti József az Arankáról írott szakirodalomhoz való viszonyulását tisztázza, illetve a téma szempontjából lényegesebbnek ítélt tudományos munkák összefoglalóját adja. Fontos részlet a kötet módszertanát, illetve a fejezeteken átívelő koncepciót illetően a szerző ezen megjegyzése: „a korábbinál jóval kiterjedtebb és elmélyültebb levéltári és kéziratári versgyűjtemények tanulmányozása mutatta meg leginkább azt, hogy hatalmas Aranka-szövegkorpusz hever feldolgozatlanul” (17.). Kerti József kötete ilyen irányból tehát nem csupán kevésbé ismert – vagy egyenesen „kuriózumnaként” tételezhető – irodalmi műveket vizsgál, hanem egyben a szélesebb olvasóközönség számára eddig nagyrészen ismeretlen és kiadatlan szövegek feltárását is vállalja.

A szóban forgó szövegcsoportok magyarországi útját, a versgyűjtemények közkézen való terjedésének rekonstruálható csomópontjait az első fejezet rögzíti. A korszak irodalomparto-

lóinak, ambiciózus szerzőinek – jellemzően Ráday Gedeonnak és Kazinczy Ferencnek – Arankával való levelezéséből kiolvasható utalások feldolgozása és értelmezése mellett Aranka munkamódszerének egyes jellemzőiről is szó esik. Ráday Gedeonnak csupán versei egy részét küldi el, mivel – a klasszicista alkotói folyamatot hűen követve – „mindig talál javítgatni- és csiszolnivalót ezekben.” (29.) Kazinczy Ferenc idézett szövegeiből egyaránt kiolvasható az Aranka iránt viseltetett tisztelet, de műveinek erőskezdű „krízise” is: „Kezemenél vannak Munkáid, mellyeket [...] gyönyörködve olvastam el. Verseidet is ismerem már alkalmazsint [...], mindazáltal – akardod nem akardod – változtatásokat fogsz tenni.” (31.)

A *Magyar Parnasszus Virágjai* címet viselő versgyűjtemény recepciótörténetét illetően lényeges azon jelenség, hogy miként „értékelődik alul egy, a maga idejében értékesnek (keresettnek) számító versgyűjtemény, és hogyan kerül [...] peremre, »szóra sem érdemesnek«” (47.). A kötet alapját adó három szövegforrás részletes leírása és összehasonlítása (51–57.), illetve a paratextusok vizsgálata okán Kerti József a korszakra jellemző poétikai hagyományok és kötetkompozíciós elvek alapján is törekszik kontextualizálni Aranka műveit. A szövegforrásokban érvényesülő kompozíciók vizsgálata egyértelműen mutatja, hogy Arankát erős szálak fűzték a barokk vershagyományhoz és a rendi költészethez. Megemlítendő továbbá, hogy Aranka gyűjteménye az alkalmi költészet és kéziratosság tágabb kontextusában, más szerzők – Gyöngyössi János, Dessewffy József – alkotásainak viszonyában is

értelmezhető. Mindezek mellett több más releváns kérdés is felmerül a szerzőség meghatározhatóságát, az egyes versek variációit – például a referenciális elemek képlékenységét – illetően.

A versalkotói korszakok példaképei, az Aranka által követendőnek vélt költői minták kapcsán Kerti József a következőket jegyzi meg: „Faluditól sajátította el a változatos versformákat, a tanító szándékot, vélhetően Révai hatása a népi és a közköltészet iránti érdeklődés, a »hazai nyelv« iránti érzékenység, a szerelem »nyájaskodásai«, Feketétől tanulta a 8/7-es periódusú keresztrímes versforma úgynevezett hím- és nőstényrímekeket váltogató formáját, valamint a francia típusú könnyed verskezelést.” (79–80.)

A korszak hasznosságelvű szemléletének velejárója az a hagyománymentés céljából szerveződő irodalmi program, melynek többek közt Szirmay Antal is képviselője. *Hungaria in parabolis* című munkájában több alkalommal is idéz Aranka versgyűjteményéből. Nem egyedül az utókornak való megörökítés igénye készteti Szirmayt Aranka verseinek rögzítésére, a fellelhető források alapján kimondható, hogy „mint befogadó saját szempontja szerint kiválogatja, lemásolja, saját ízlése és (rekontextualizáló) igényei szerint alakítja, formálja saját képére a szerzői művet” (91.).

A 18. és 19. század fordulójának irodalmi miliójében a szerzői fellépéssel, a nyomtatott nyilvánossággal kapcsolatos elvárások, ezügyben kifejtett nézetek sokasága figyelhető meg. Arankának meggyőződése, „hogy a haza színe, azaz olvasóközönsége elé akkor legitim egy szerzőnek állni, ha valami hasznosat, célszerűt tud felmutatni”, illetve, „hogy a költészet az egyengető út a művelődés és a nehezebb tudományok felé” (106.). Munkái minőségében nem bízva – „Semmi dicséretemet benne vagy vélek nem keresem” (35.) –, csak többszöri átdolgozás után adja ki egyetlen verseskötetét *Elme játékjai* címen 1806-ban. A kötet kiadástörténetének vázlatában Kerti József újfent

az Aranka-levelezés releváns darabjait hasznosítja. A kötetbe foglalt kiadás-történeti hipotézis alapján alighanem kevés példány kelhetett el Aranka kötetéből, viszont szükséges hangsúlyozni, hogy „nagyságrendekkel többen olvastak (másoltak) egy-egy művet, mint ahányan megvásárolták.” (130.)

A *Klasszikus minták Aranka György költészetében* (133–161.) címet viselő fejezet különösen érdekes a magyar felvilágosodás antikvitás-recepciója felől. A klasszicizmus irodalmeszményének kontextusában Kerti József a versszövegekben a horatiusi életművel való lehetséges párhuzamokat keresi. Teszi mindezt az egyes művek közeli olvasatával, az ókori szövegforrásokkal való összehasonlítással. Az elemzett versek nagyrésztében kimutatható egy-egy horatiusi passzus, tétel erőteljes hatása. Tanulságos példa a *Boriskához* című költemény, melyben Aranka a *carpe diem* elv talányos variációját adja: „Jelenvaló míg tart éljünk, / A' tegnapnak Torára, / Az holnaptól nincs mit féljünk, / Lakjunk jól bosszújára.” (148.) Aranka saját szerzeményei mellett versfordításaira, egy-egy töredékben maradt „próbára” is figyelmet szentel a kötet.

A *Nemzet, nyelv és irodalom kapcsolata Aranka Györgynél* (163–211.) című fejezet valójában egy gondos munkával, szakértelemmel megírt összefoglalása annak a „nyelvkérdésnek”, mely iránt a 18. és 19. század literátorai különös elszántsággal viselkedtek. Nem csupán a témáról írott szakirodalmi munkák összeolvasása és áttekintése, hanem Aranka életművének a korszak irodalmi és nyelvi törekvéseinek kontextusába való beemelése is jellemzi a fejezetet. Mindemellett Kerti József korabeli szövegekkel – gondoljunk csak a korszak tudományos dolgozataira, tankölteményeire – is összeveti Aranka meglátásait, így kirajzolva a marosvásárhelyi literátor nemzeti nyelvről alkotott tétéleit. Megjegyzendő, hogy a szerző olvasottsága, hozzáértése végigkíséri a kötetet: a korszakot átfogó tudományos munkák – egyaránt találkozik az olvasó Szauder

József mindmáig inspiratív tanulmányainak gondolataival, illetve a felvilágosodás-kutatók fiatalabb generációjának szövegeivel – egybeépítése, szintetizáló felhasználása mellett a versszövegek értelmezése, az összefüggések felderítése egyaránt árulkodóak Kerti József szakértelmére nézve.

A kötet utolsó fejezete – mintegy közeledve Aranka eredeti intenciójához – a költői életművet körbeszövő „allegorijátékok” értelmezésére összpontosít. Aranka számára a „játék szívesen vállalt szerepjátékot jelent, a versszerzés nem görcsös póz, megállapodott, statikus költői pozíció, hanem a világ menetével, változásával lépést tartó, állandó mozgásban, átalakulásban levő szerep.” (214.) – jegyzi meg Kerti József a címben is szereplő fogalommal kapcsolatban. A játékosabb, rokokó stílusjegyeit magukon viselő versek mellett az Aranka irodalom- és világtévképéről árulkodó tanköltemények, illetve a filozofikusabb darabok elemzését is megejti Kerti József. Aranka költészetének lényegét, gondolati középpontját a fejezet zárlatában foglalja össze: „célja életbölcseiségeket, viselkedésmódokat közvetíteni és általuk tanítani. [...] egy-egy bölcséleti vagy társadalmi problémát ragad meg és fejt ki allegorikus formában.” (239.)

Bár az utószóban az olvasható, hogy Kerti Józsefet elsősorban nem rekanonizációs vagy rehabilitálási

szándék mozgatta Aranka életművét illetően, kötetében mégis a Weöres Sándor kijelölte – a magyar költészet „furcsaságait” tömörítő antológiájában így vall Arankáról: „méltatlanul elfeledték, feltámasztásra vár” (249.) – ösvényt követi. Aranka költészete nem csupán elfeledett „kuriózumként”, hanem a magyar felvilágosodás jelentős alakja életművének szerves részeként rajzolódik ki Kerti József munkájában. Külön örvendetes, hogy jelen értelmező-összefoglaló munka mellett már az Aranka-kutatás másik jelentős eredményének, a levelezés kritikai kiadásának első kötete is hozzáférhető Biró Annamária közlésében (*Aranka György levelezése I. (1767–1794)*, 2024). Mivel a feldolgozott versek mindeddig nem kerültek kiadásra – és a kötet függelékében is csupán „ízeltőt” kap ezekből az olvasó – érdemesnek látom egy későbbi szövegkiadásban elgondolkodni, kritikai apparátussal megjelentetni Aranka verseit. Kerti József monográfiája példaértékűen értelmezi Aranka György költői világának sajátosságait, mintegy elegánsan rácáfolva a marosvásárhelyi literátor szerénykedő, önmagát lekicsinylő megjegyzésére: „Én nekem is jut olykor eszembe hogy magam Életét megírjam, de Szégyenlem hozzá fogni. A 76 dik esztendőben vagyok és még semmit nem csináltam.” (161.)

Benedek Roland Áron